

manlarının öldürülmesi için Hâdî'nin kendisine emir verdiğini ve onun her an insanları ölüme mahkûm etmeye hazır olduğunu söyler (Moscati, XIII/4, s. 25).

BİBLİYOGRAFYA :

Halîfe b. Hayyât, *Târîh*, Riyad 1985, bk. İndeks; Dineverî, *el-Ahbârü't-tvâl*, Kahire 1330, s. 365; Ya'kübî, *Târîh*, II, 404-406; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), bk. İndeks; İbn A'sem el-Kûfî, *el-Fütûh*, Beyrut 1986, VIII, 401; İbn Abdürabbih, *el-İkdu'l-ferîd*, bk. İndeks; Ceşşiyârî, *el-Vüzerâ' ve'l-küttâb*, s. 167-177; Yezîd b. Muhammed el-Ezdî, *Târîhu'l-Mevsil* (nşr. Ali Habîbe), Kahire 1967, bk. İndeks; Mes'ûdî, *el-Tenbih*, Bağdad 1938, s. 297-298; İbnü'l-İmrânî, *el-İnbâ' fî târîhi'l-hulefâ'* (nşr. Kâsım es-Sâmerrâî), Kahire 1973, s. 73-74; İbn İsfendiyâr, *Târîh-i Taberistân: History of Tabaristan* (trc. E. G. Browne), London 1905, s. 131-132; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, bk. İndeks; İbnü't-Tiktakâ, *el-Fahrî*, Kahire 1962, s. 152-155; İbn Hallikân, *Vefeyât*, bk. İndeks; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXII, 121-125; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 157-160; Süyûtî, *Târîhu'l-hulefâ'*, Katar 1974, s. 260-263; Ahmed Ferîd Rifâf, *Asrû'l-Memûn*, Kahire 1928, I, 107-113; D. Sourdel, *Le vizirat 'abbâside de 749 à 936*, Damas 1959, bk. İndeks; a.mif., "al-Hâdî ila'l-Hakk", *EF* (İng.), III, 22; Semîre Muhtâr el-Leysî, *Cihâdü's-Şî'a*, Beyrut 1978, s. 258-276; H. Kennedy, *The Early Abbasid Caliphate*, London 1981, s. 96-115; N. Abbott, *Two Queens of Baghdad*, London 1986, s. 88-112; Ahmed Zeki Safvet, *Cemheretü resâ'ili'l-Arab fî 'uşûri'l-Arabiyyeti'z-zâhire*, Beyrut, ts. (el-Mektebetü'l-İlmiyye), III, 138-141; S. Moscati, "Le Califat d'al-Hâdî", *SO*, XIII/4 (1946), s. 3-28.

NAHİDE BOZKURT

HÂDÎ-İLELHAK, Yahyâ b. Hüseyin

(یحیی بن الحسين الهادی الى الحق)

Ebû'l-Hüseyin Yahyâ b. el-Hüseyin
b. el-Kâsım el-Hasenî ez-Zeydî
(ö. 298/911)

Yemen'de
Zeydîler Devleti'nin kurucusu
ve Zeydiyye mezhebinin
önde gelen temsilcilerinden.

245 (859) yılında Medine'de doğdu. Hz. Hasan'ın soyundan gelmektedir. Babasından, amcası Hasan b. Kâsım'dan ve diğer bazı hocalardan ders alarak İslâmî ilimler konusunda kendini yetiştirdi. On yedi yaşında ictihad edecek seviyeye ulaştı ve eser vermeye başladı. 270-275 (884-889) yılları arasında ailesiyle beraber Muhammed b. Zeyd'in hâkimiyetinde bulunan Taberistan'ın Âmül şehrinde ikamet etti. Faaliyetleri yüzünden Muhammed onu Âmül'ü terketmeye zorladı. Daha sonra Sa'de bölgesindeki kabilelerin daveti üzerine Yemen'e gitti; halk orada kendisine biat etti (280/893-94). Bir süre San'a yakınlarındaki Şerefe'de

kaldı ve tâbileri arasında itaatsizliğin baş göstermesi üzerine Hicaz'a döndü. Ancak Yemenliler kendisine elçi göndererek bid'atları kaldırması ve Karmatî mezhebiyle mücadele etmesi için onu tekrar davet ettiler. Bunun üzerine 6 Safer 284'te (15 Mart 897), dâimî faaliyet merkezi ve başşehir olarak kullanacağı Sa'de'ye gitti ve halktan biat aldı. Bundan sonra "emîr-ül-mü'minîn" unvanı ile birlikte Hâdî-İlelhak lakabını kullandı, adına hutbe okundu ve para basıldı. Böylece Yemen'de Zeydîler Devleti'ni kurmuş oldu. Sa'de'ye yerleşip hâkimiyeti ele geçirdikten sonra Yemen'i ve komşularını bir buyruk altında toplamayı ve sosyal adaleti gerçekleştirmeyi hedef aldı. Necran'ı fethetti, orada bulunan zimmîlerle antlaşma yaptı. 285 (898) yılında Sa'de'nin güneyindeki Hayvân ve Asâfîr şehirlerini hâkimiyeti altına aldı. Beytül-mâlî düzene sokarak zekât ve cizyeyi ehline dağıttı. 288'de (901) Abbâsîler'in San'a valisi Ebû'l-Atâhiye şehri kendisine bıraktı. Aynı yıl Zemâr ve Ceşşân'ı ele geçirdi. Ancak bir yıl sonra San'a'yı, bölgede güçlü bir muhalefet oluşturan Âl-i Yu'fir ve Âl-i Tarîf'e terketmek zorunda kaldı. 293 (906) yılında Ali b. Fazl kumandasındaki Karmatîler San'a'yı zaptedince Hâdî-İlelhak ertesi yıl halkın daveti üzerine San'a'ya girdi ve bu tarihten sonra şehir birkaç defa el değiştirdi. Hâdî-İlelhak 19 Zilhicce 298 (18 Ağustos 911) tarihinde vefat etti; yerine oğlu Ahmed b. Yahyâ geçti. Sa'de'deki kabri Zeydîler'in önemli bir ziyaret-gâhidir.

Hâdî-İlelhak âdil bir devlet adamı olup Yemen'de Karmatîler'e ve Bâtınîler'e karşı mücadele vermiş, yönetimi sırasında İslâmî ölçüleri uygulamaya gayret sarf etmiş, adaleti ve takvâsı sayesinde Yemen kabilelerini hüküm altında toplamıştır. Fikhî görüşleri ve fetvaları Yemen'de yayılmış, halkın büyük bir kısmı ona tâbi olmuştur. Yemen'de Zeydiyye'yi kurarak devletin resmî mezhebi haline getirmesi, fıkıh ve kelâm konularında kendine has görüşler ortaya koyması sebebiyle bu mezhep ona nisbetle Hâdeyye diye de anılmıştır.

Zeydiyye mezhebinde ictihadın her zaman gerekli ve mümkün görülmesinin de etkisiyle Hâdî-İlelhak, İmam Zeyd b. Ali'yi taklide yönelmeyerek birçok konuda ona muhalefet etmiş ve yeni bir mezhep oluşturmuştur. Halkın hak yolda itaat etmediği ve yardımcı olmadığı devlet başkanının onları terketmesi gerektiği, harbî bir gayri müslimin İslâmî-

yet'i kabul etmesine vesile olan kimse- nin, başka bir müslüman mirasçısı yoksa harbîye mirasçı olacağı, atalarından kendilerine kalanlar dışında gayri müslimlerin toprak satın alamayacakları, Ehl-i kitabın kadınları ile evlenmenin haram olduğu, zekâtın dörtte birinin, imkânı varsa yarısının ve hatta tamamının toplandığı bölgede harcanması gerektiği, ictihad tekberi dahil olmak üzere namazda tek bir alınırken el kaldırılmayacağı, namazda el bağlamanın namazı bozacağı ve Fâtiha'dan sonra "âmin" demenin bid'at olduğu onun ictihadlarından bazılarıdır.

Hâdî-İlelhak, itikadî meselelerde mezhebin genel çizgisine uygun olarak Mu'tezilî anlayışı benimsemekle beraber imâmet konusunda hem mezhebin kurucusu kabul edilen Zeyd b. Ali'nin, hem de Zeydîliğin resmî anlayışından farklı görüşler ileri sürmüştür. Mu'tezile'nin tevhid ve adl telakkisi çerçevesinde Allah'ın sıfatlarının zâtının aynı olduğunu, rü'yetullahın imkân dahilinde bulunmadığını ve kişinin kendi ihtiyarî fiillerini kendisinin yarattığını kabul eden Hâdî, hilâfet konusunda yer yer İmâmiyye'ye yakın görüşler benimsemiştir. Zeyd b. Ali'nin Hz. Ebû Bekir ve Ömer hakkında hayırdan başka bir şey düşünmediğini, ceddinden de onlar aleyhinde bir şey duymadığını belirtmesine (Taberî, *Târîh* [Ebû'l-Fazl], VII, 180) ve mezhebin resmî anlayışının bu ikisinin hilâfetinin meşrû sayılması yönünde olmasına rağmen Hâdî-İlelhak bunu kabul etmez. Ona göre Ali b. Ebû Tâlib Hz. Muhammed'in vasîsidir ve ondan sonra makamına geçmeye en lâyık olan kişidir. Allah Hz. Ali'ye kıyamete kadar vuku bulacak her şeyi bildirmiştir. Sahâbiler Ebû Bekir'i halife seçmekle hata etmişlerdir. Zira hilâfet biat ve seçimle değil ilâhî tayinle gerçekleşir. Ayrıca Ebû Bekir'in Ali b. Ebû Tâlib varken Ömer'i halef bırakması da başka bir hatadır. İmâmet Ali'den sonra Hasan'ın ve ardından Hüseyin'in, onlardan sonra da bu ikisinin çocuklarından ilim, takvâ, zühd ve yiğitlik gibi faziletlerde en üstün olan kimselerin hakkıdır. İmam büyük günah işler ve tövbe etmezse hemen azledilir. Hâdî, zamanın imamını tanımayan kişinin Câhiliye ölümüyle öleceğini bildiren hadisi göz önünde bulundurarak imama biatın peygambere biat gibi olduğunu ileri sürer (daha geniş bilgi için bk. A. Mahmûd Subhî, s. 145-187).

Eserleri. Hâdî-İlelhak'ın tefsirle ilgili bir eseri dışında çalışmalarının hemen tamamı kelâm ve fıkıha dâirdir. Sayıları yet-

mişi aşan bu eserlerin büyük kısmını küçük hacimli risâleler oluşturur (bunların bir listesi ve yazma nüshaları için bk. Sezgin, I, 564-566; Habeşî, *el-Fikrû'l-İslâmî fi'l-Yemen*, s. 565-574; a.mlf., *Mû'ellefât*, s. 3-14). Zeydî fikhına dair *Câmi'ü'l-aḥkâm fi'l-ḥelâl ve'l-ḥarâm* (*el-Aḥkâm fi beyâni'l-ḥelâl ve'l-ḥarâm*) adlı eseri basılmıştır (I-II, San'a 1990). Burada geçen hadisler, İbn Ebû'n-Necm es-Sa'dî (ö. 646/1248) tarafından *Dürerü'l-eḥâdîş-i'n-nebeviyye bi'l-esânîdî'l-Yahyâviyye* adlı bir eserde toplanmıştır (nşr. Yahyâ Abdülkerîm el-Fudayl, Beyrut 1399/1979, 1402/1982). Fikhî görüşlerinin yer aldığı bir diğer eseri de *Kitâbü'l-Munteḥab*'dır (yazma nüshaları için bk. Sezgin, I, 565). Muhammed Amâre, *Resâ'ilü'l-'adl ve't-tevhîd*'in (I-II, Kahire 1971) II. cildinde Hâdî-İlelhak'ın *er-Red 'ale'l-Mucebbireti'l-Ḳaderiyye*, *Kitâb fihî ma'rifetullah mine'l-'adl ve't-tevhîd*, *Kitâbü'r-Red ve'l-iḥticâc 'ale'l-Ḥasan b. Muḥammed b. el-Ḥanefiyye*, *Kitâbü'l-Cümle* (*Cümletü't-tevhîd*) ve *er-Red 'alâ ehli'z-zeyğ mine'l-müşebbihîn* adlı risâlelerini neşretmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Hâdî-İlelhak Yahyâ b. Hüseyin, *Dürerü'l-eḥâdîş-i'n-nebeviyye* (nşr. Yahyâ Abdülkerîm el-Fudayl), Beyrut 1402/1982, s. 191-205; a.mlf., *Resâ'ilü'l-'adl ve't-tevhîd* (nşr. Muhammed Amâre), Kahire 1971, nâşirin mukaddimesi, II, 5-27; Taberî, *Târîḫ* (Ebû'l-Fazl), VII, 180; Ali b. Muhammed el-Alevî, *Siretü'l-Hâdî* (nşr. Süheyl Zekkâr), Beyrut 1972; Hemdânî, *el-İktil*, Kahire 1368, X, 118, 181, 220; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 244; Yahyâ b. Hüseyin b. Müeyyed-Billâh, *Ġayetü'l-emânî fi aḥbârî'l-kuḫri'l-Yemânî* (nşr. Saîd Abdülfettâh Aşûr), Kahire 1388/1968, I, 166-201; Ali b. Abdülkerîm b. el-Fudayl, *ez-Zeydiyye: nazariyye ve'l-taḫbîk*, Amman 1405/1985, s. 13-17, 155-157; Abdülvâsî el-Vâsî, *Târîḫü'l-Yemen*, Kahire 1346, s. 21-23; Abdullâh b. Abdülkerîm el-Cürâfî, *el-Mükteṭaf min târiḫi'l-Yemen*, Kahire 1370/1951, s. 104-106; Brockelmann, *GAL*, I, 198; *Suppl.*, I, 315-316; A. K. Kazi, "Notes on the Development of Zaidî Law", *Abr-nahrain*, Leiden 1960-61, II, 36-40; Sezgin, *GAS*, I, 563-566; Habeşî, *el-Fikrû'l-İslâmî fi'l-Yemen*, s. 563-575; a.mlf., *Mû'ellefâtü ḥukkâmî'l-Yemen* (nşr. E. Niewöhner-Eberhard), Wiesbaden 1979, s. 1-14; Süheyl Zekkâr, *Aḥbârü'l-Ḳarâmiṭa*, Dimaşk 1402/1982, s. 85-110; Ahmed Mahmûd Subhî, *ez-Zeydiyye*, Kahire 1404/1984, s. 139-187; Zirikî, *el-A'âm* (Fethullah), VIII, 141; Kehhâle, *Mu'cem'ül-mü'el-lifin*, XIII, 191-192; M. Ebû Zehre, *el-İmâm Zeyd*, Kahire, ts. (Dârü'l-Fikri'l-Arabî), s. 509-516; R. Strothmann, "Die Literatur der Zaiditen", *Isl.*, I (1910), s. 358 vd.; II (1911), s. 51 vd.; a.mlf., "Zeydiyye", *IA*, XIII, 550; İsa Doğan, "Zeydiyye Mezhebi", *Öndokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 3, Samsun 1989, s. 91-92; W. Madelung, "al-Ḥadî ila'l-ḥaḳḳ", *EP² Suppl.* (İng.), s. 334-335.

SAFFET KÖSE

HADİKA

(حدیقه)

İstanbul'da dört devre halinde yayımlanan ilmi ve fennî, daha sonra siyasî muhtevalı gazete.

17 Zilkade 1286'da (18 Şubat 1870) çıkmaya başlamış, çeşitli aralıklarla yayımını sürdürerek 21 Cemâziyelevvel 1290'da da (17 Temmuz 1873) kapanmıştır. Üçüncü yayın döneminde, başta Nâmîk Kemal olmak üzere Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin bir kısım mensuplarının imzalı imzasız yazılarına yer veren gazete özellikle bu devrede kamuoyunda büyük ilgi uyandırmıştır.

Birinci dönem. "Ziraat, maarif ve sanayiden bahseder fûnûn gazetesi" alt başlığıyla haftalık olarak yayın hayatına giren ve boyutları bakımından dönemin en büyük gazetesi olan *Hadîka*'nın sayfalarında siyasî konulara yer verilmediği görülmektedir. İlk sayısındaki takdim yazısında cehaletin sebebiyet verdiği kötülük anlatılmış, ancak bundan kurtulmak suretiyle ileri Avrupa ülkeleri seviyesine ulaşmanın mümkün olabileceği belirtilmiş, bunun için çok çalışmak gerektiği ifade edilmiştir. Bu sebeple gazetede sadece ilim ve fen konularına yer verileceği açıklanmıştır. İmtiyaz sahipliğini Aşîr Efendi'nin yaptığı gazete çoğu imzasız olmakla birlikte özellikle ekonomiye dair dikkate değer makaleler yayımlanmasına karşılık okuyucudan fazla ilgi görmediği gerekçesiyle bir yıl sonra 19 Zilkade 1287'de (10 Şubat 1871) 51. sayı ile yayın hayatına son vermiştir.

Gazetede bu dönemde yayımlanan önemli bazı makalelerin şu başlıkları taşıdığı görülür: "Şübbân-ı Asra Dair Bazı Nesâyih ve Fûnûn-ı Muhtasara", "Banka

Ameliyat ve Muâmelâtı", "Târîh-i Hükemâ", "Matbuat ve Hakkâklara Dair", "Telif veyahut Tercüme Olunacak Kitaplara Dair Nizamnâme", "Vapor yani Buhar", "Kütüphaneler", "Küre-i Arz", "İlm-i Lugat", "Fünun", "Sanayi", "Nev'iyye". Makale başlıklarından da anlaşılacağı üzere bu dönemde *Hadîka* popüler bir bilim gazetesi hüviyetinde yayın yapmıştır.

İkinci dönem. *Hadîka* yayımına 25 Zilhicce 1287'de (18 Mart 1871) yine haftalık olarak tekrar başlamış, daha önceki yayın çizgisini sürdürerek genel konularda makaleler yayımlamıştır. Evkâf-ı Hümâyun Mektupçusu Mehmed Hâlis Bey, Eyüp Sabri Efendi, Şûrâ-yı Devlet Kalemi'nden Medenî Efendi imzalı bazı yazıların görülmeye başlandığı gazete henüz 13. sayıda iken 20 Rebîülevvel 1288'de (9 Haziran 1871) kapanmıştır. Bu dönemde yayımlanan makalelerden bazıları şunlardır: "Edebiyata Dair", "Kütüphâne-i Umûmî", "Türk Dili", "Kâğıt İmalinin Tarifi", "İlm-i Coğrafya".

Üçüncü dönem. *Hadîka*, 8 Ramazan 1289'da (9 Kasım 1872) yayımına yeniden başladığında bu defa eski hüviyetini tamamen değiştirerek günlük siyasî gazete haline gelmiştir. Çıkarmakta olduğu *İbret*'in geçici olarak kapatılmasından sonra kendisine yeni bir gazete yayımlama izni verilmeyen Ebüzziyâ Mehmed Tevfik tarafından kiralanan suretiyle neşredilmiştir. Bu yayımda dönemin Hâriciye Nâzırı Halil Şerif Paşa'nın da desteği olmuştur.

Ebüzziyâ Tevfik dışında Nâmîk Kemal, Şemseddin Sâmî, Ahmed Midhat Efendi ve diğer bazı Yeni Osmanlılar Cemiyeti mensuplarının da imzalı imzasız makaleleriyle çıkan gazetenin tirajı bu dönemde o gün için oldukça yüksek sayılabilecek bir rakam olan 3000'e ulaşmıştır.

Hadîka'nın 17 Zilkade 1286 (18 Şubat 1870) tarihli ilk sayısının başlığı